

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ЧАСОВИХ ІНТЕРПРЕТАЦІЙ В АНГЛО-УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Тетяна Олійник

Кандидат філологічних наук, доцент, докторант,
Інститут філології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
01601, Україна, вул. Володимирська, 60, e-mail: astra-ol@yandex.ru

UDC: 413.13(43)

ABSTRACT

Oliynyk T. Linguistic-cultural features of time interpretations in English-Ukrainian translation.

The cultural specificity of space representation in English-Ukrainian translation is considered in the article. It is proved that in different cultures, this space can be described in different ways, depending on what type of information is valuable for a recipient and a speaker for space description. Phenomena with extra-linguistic interpretation, related to background knowledge are studied. The possibility and necessity of cultural approach to translation is proved. Cultural patterns in speech structuring reality in two cultures are found. Linguistic-cultural possibilities of the different language groups are studied. The influence of culture on translation is investigated.

Keywords: linguistic-cultural features, translation, frame, culture, time.

Олейник Т. Лингвокультурные особенности временных интерпретаций в англо-украинском переводе.

В статье рассмотрена культуральную специфику способов представления пространства в англо-украинском переводе. Доказано, что в разных культурах это пространство может описываться по-разному, в зависимости от того, какую информационную ценность имеет описание пространства для реципиента и говорящего. Исследованы явления, которые имеют внеязыковую интерпретацию и связаны с фоновыми знаниями. Обоснованы возможности и необходимости культурологического подхода к переводу. Выявлено культуральные закономерности в языковом структурировании действительности двух культур. Изучены лингвокультурологические возможности различных языковых групп. Исследовано влияние культуры на перевод.

Ключевые слова: лингвокультурологические особенности, перевод, фрейм, культура, время.

У статті розглянуто культуральну специфіку способів представлення часу в англо-українському перекладі. Доведено, що у різних культурах час може описуватися неоднотипно, залежно від того, яку інформаційну цінність він має для реципієнта і мовця. Досліджено явища, які мають позамовну інтерпретацію і пов'язані з фоновими знаннями. Простудійовано вплив культури на переклад.

Ключові слова: лінгвокультурологічні особливості, переклад, фрейм, культура, час.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Останнім часом перекладознавці звертають особливу увагу на культуру, знання якої має велике значення для успішного перебігу та результату перекладу. Однак чіткої культурознавчої концепції у перекладі, пов'язаної із мовою, поки немає. У статті розглядаємо лінгвокультурознавчий підхід до перекладу, який би заповнив прогалину в теорії перекладу і відобразив особливості перекладу культури.

Аналіз досліджень проблеми. Проблеми перекладу інокультурних маркерів найбільш повно представлено в культурно-етнічній концепції перекладу Ю. Найди і його послідовників. Ю. Найда цілком справедливо зазначає, що, працюючи з мовою, необхідно визнати її невід'ємний зв'язок із культурою. На його думку, немає таких мов, які сегментували б позамовний досвід ідентично. Це означає, що не може бути такої дослівної перекладацької відповідності, яка була б абсолютно точною у смисловому значенні. Ніякий переклад не може бути повним еквівалентом того, про що говориться у вихідному тексті. Іншими словами, переклад завжди веде до (1) втрати частини інформації, (2) збільшення інформації та / або (3) непрямого подання інформації або навіть до спотворення.

Ю. Найда виокремив загальні принципи, які використовуються у перекладі інокультурних явищ. Хоча сьогодні загальною стратегією щодо перекладу інокультурних явищ слугує стратегія перенесення інокультурного явища, у перекладі можуть спостерігатися пропуски інформації про культурні явища. Другий принцип Ю. Найди – заміна культурної ознаки вихідної культури культурною ознакою цільової культури. Третій принцип – перенесення ознаки. При цьому можливе пояснення перенесеної ознаки, наприклад, «коштовний камінь аметист» [4, р. 45].

Такі перетворення необхідні, оскільки дають змогу досягти того, що Ю. Найда називає «динамічною еквівалентністю», для досягнення якої перекладач повинен орієнтуватися не так на формальні особливості оригіналу, як на реакцію реципієнта перекладу, домагаючись максимальної зрозумілості та природнього перекладу, дотримання всіх норм мови, якою здійснюється переклад [5, р. 77; 2, с. 23].

Метою нашої статті є обґрунтування можливості і необхідності лінгвокультурологічного підходу до перекладу та виявлення культуральних закономірностей у мовній структурі дійсності.

Мета визначає **завдання** дослідження: визначити лінгвокультурологічні особливості організації інформації у мові; вивчити лінгвокультурологічні можливості різних мовних угруповань; дослідити вплив культури на переклад.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для аналізу матеріалу використовуємо фреймову методу, яка дає змогу наочно простежити механізм побудови висловлювання із певними культуральними ознаками. Зазначимо, що активацією фрейма визнається вживання будь-якої ознаки, оскільки це є частиною фрейма, який характеризує вислів у цілому. Особливості вживання тієї чи іншої одиниці характеризують висловлювання загалом.

У нашій статті зосередимо увагу на культуральній специфіці способів представлення часу в англо-українському перекладі.

Ознаки, що демонструють способи представлення часу, мають позамовну інтерпретацію. Це явища, які пов'язані із фоновими знаннями і які залежать від знань перекладача. Вони і мають безпосередньо культуральний характер.

Активация узагальнювального фрейма спостерігається в англійській мові при структуруванні знання про час: He loved the big out-of-season fruits, yellow peaches and oranges, that glowed in their green boxes [7, р. 81–82]. У цьому висловлюванні часова ознака out-of-season не конкретна стосовно до певної пори року, час року описується невизначено.

У наступному висловлюванні ознака tea належить до розряду часових, оскільки вона вказує на час п'ятигодинного чаю, і для представника англійської культури інша експлікація не потрібна: Bob and Eva Storr came to tea the next day [5, р. 41]. У перекладі українською мовою спостерігається часовий уточнювальний фрейм. Крім того, у другому українському виразі спостерігається культурно-прагматична адаптація: перекладач визначає, що час чаю – це час після обіду: Йому подобалося бачити величезні стиглі фрукти, жовті персики й апельсини, які ласо лисніли на зелених лотках [2, с. 65]; На другий день під час післяобіднього чаю з'явилися Боб і Єва Стор (Переклад наш. – Т. О.).

Останній приклад характерний тим, що він значно адаптований для сприйняття українокультурним реципієнтом, оскільки час обіду в українській культурі – це час середини дня, тоді як в англійській культурі обід відбувається у вечірній час. Знання цього відноситься до галузі фонових знань. Якщо таке знання відсутнє у реципієнта перекладу, то це знання слід йому надати або компенсувати іншою інформацією [3, р. 43]: A day or two later

Mrs Strickland sent me round a note asking if I could go and see her that evening after dinner [8, p. 48] / День або два потому місис Стрікланд прислала мені записку, в якій питала, чи не можу я зайти до неї ввечері [1, с. 31]; Late that afternoon Hagen received a call from the producer's secretary that a car would pick him up within the hour to take him out to Mr Woltz's country home for dinner [7, p. 58] / Ближче до вечора Хейгену зателефонувала секретарка і сказала, що приблизно через годину за ним заїде машина і відвезе його до Вольца за місто, обідати [2, с. 46].

Зазвичай використання тимчасового уточнювального фрейма в українській мові супроводжується культурно-прагматичною адаптацією, що наближає англокультурні часові маркери до маркерів української культури. Це стосується не тільки таких ознак, як dinner, а й lunch («сніданок»), хоча lunch за часом ближче до українського «обіду», ніж «сніданку» (тим більше, що breakfast – сніданок як такий також має місце в англійській культурі: He ordered breakfast and newspapers to be sent up to his room ... [7, p. 53] / Він замовив собі в номер сніданок і свіжі газети ... [2, с.42]; You are staying to dinner, aren't you, Rudolph [9, p. 206] / Ти ж залишишся повечеряти, Рудольф, чи не так? [4, с.129]; If you'll excuse me a moment, I'll go and change for dinner [9, p. 213] / Якщо ти не заперечуєш, я на хвилину піднімуся переодягнутися до вечері [4, с. 134]; After lunch they were both overwhelmed by the sudden flatness that comes over American travellers in quiet foreign places [6, p. 43] / Після сніданку на обох раптом напала туга, яка часто долає американців у тихих куточках Європи [3, с. 15]; We were sitting in the dining-room having lunch [5, p. 31] / Ми сиділи в їдальні і снідали (Переклад наш. – Т. О.); She gives luncheon-parties [8, p. 32] / Вона пригощає гостей сніданками [1, с. 14].

Культурно-прагматична адаптація спостерігається також при описі часу дня, оскільки способи представлення знання про час у різних культурах можуть бути різними: The appointment would be at ten AM [7, p. 54] / Зустріч відбудеться о десятій ранку [4, с. 42]; But the ten AM appointment was a bad sign [7, p. 54] / А ось те, що зустріч призначена на десяту ранку, погана ознака [2, с. 43].

В обох мовах активується часовий уточнювальний фрейм, однак в англійській мові його термінал заповнений латиноосновним часовим покажчиком, а в українській – вказівкою на частини доби. Латинізація опису часової ознаки може бути пояснена традиційно сильним впливом латини в західній культурі [1, с. 182]. Ймовірно, це пов'язано з тим, що офіційною мовою деяких світових релігій, що мають значний вплив у Західному світі, є латинська. А культурні установи ще в Середні віки слугували центрами освіти в Європі. Тому деякі поняття і способи їх подання, що виникли в той час, виявилися досить життєздатними і збереглися до наших днів. Це стосується не тільки часових ознак, але й ознак інших галузей культури, наприклад, освіти (PhD), медицини (M.D.) [див.: 7].

Крім того, англійська культура досить прихильно ставиться до іншомовних вкраплень у своїх текстах. Ці іншомовні вкраплення виявляються культурними маркерами, які сигналізують про культурну належність подій, описуваних у творі. Наприклад, якщо в тексті є французькомовні лексичні одиниці, то це вказує на франко-культурну належність описуваних подій. Наведені нижче приклади даємо без їх перекладу українською мовою, оскільки наводимо їх для ілюстрації положення про те, що саме в англійському тексті іншомовні одиниці часто даються мовою оригіналу, тобто без перекладу їх англійською мовою: 'Au revoir, chere Madame. You will get a bus at the Avenue de Neuillv' [8, p. 188]; Presently Nicky wandered over to where they were playing trente et quarante [8, p. 208].

Латиноосновні часові покажчики не є інокультурними (стосовно до англійської культури) маркерами. Вони властиві англійській культурі і служать маркерами саме англійської культури.

Узагальнювальний фрейм, який лежить в основі англійських висловлювань, що описують час, характеризує деяку невизначеність часових ознак. Переклад українською мову супроводжується не тільки культурно-прагматичною адаптацією, але і зміною змісту висловлювання, оскільки деякі часові ознаки, які характерні в англійській культурі і мові, неоднозначно описують частину доби, наприклад: 'I've got two tickets for the ballet on Saturday night. I wondered if you'd care to see it.' 'Saturday night?' 'I mean evening.' I said, cursing myself [5, p. 70] / – Я взяв два квитки на суботній балет, може ви хочете піти? – На суботній балет? – Я хотів сказати: на балет в суботу ввечері, – сказав я, подумки проклинаючи себе (Переклад наш. – Т. О.).

Узагальнювальний часовий фрейм може призвести до того, що англійський вислів неправильно тлумачиться перекладачем, і, як результат, це веде до некоректного з культурологічної позиції перекладу: Tom is going tonight [7, p. 43] / Сьогодні вночі туди вилітає Том [2, с. 35].

Tonight означає як «сьогодні ввечері», так і «сьогодні вночі». Перекладач вибирає варіант «сьогодні вночі», хоча це неможливо, оскільки в США (саме там відбуваються події, описувані в романі «Хрещений батько») авіарейси на внутрішніх лініях вночі не відбуваються.

Іноді інокультурні маркери не зазнають культурно-прагматичної адаптації при перекладі висловлювання українською мовою. Це пояснюється, очевидно, прагненням перекладача зберегти англо-культурний колорит, тим більше що деякі англокультурні маркери широко використовуються в українській культурі: I'm trying to take June on a platonic weekend [5, p. 72] / Я от все намагаюся вмовити Джун провести зі мною платонічний уїк-енд (Переклад наш. – Т. О.).

У наведених прикладах активується узагальнювальний часовий фрейм. Активація часового уточнювального фрейма вела б до «розгортання» ознаки «уїк-енд» на складники – субота і неділя. Однак цього не відбувається, оскільки термін «уїк-енд» широко вживається і в українській культурі.

Часові ознаки в англійській мові можуть бути представлені зазначенням певної історичної особи, яка в англійській культурі є загальноновизнаним представником тієї чи іншої епохи, або та чи інша історична епоха асоціюється у свідомості представників англійської культури саме з цією особистістю. Зрозуміло, що далеко не всі історичні діячі англійської культури відомі українському реципієнту. Тому при перекладі зазвичай ігнорується вказівка на діяча, його ім'я ніби маскується загальним описом часу, в який він жив. У таких випадках в англійських висловлюваннях спостерігається персонально-часовий фрейм, а в перекладних українських висловлюваннях – уточнювально-часовий. Ми називаємо його уточнювально-часовим, оскільки його використання дає можливість уточнити для українського реципієнта той час, який розуміємо в англійському вислові при описі часу за посередництвом вказівки на особу-діяча тієї епохи: The name of the street was Hangman's Lane; probably, I thought, a hangman had actually lived there, an interesting bloody-handed Elizabethan hangman, not a seedy little bore in a bowler hat [5, p. 38-39] / Вулиця ця називалася Провулок Ката, і я подумав, що, ймовірно, колись там і справді жив кат, справжній середньовічний кат – колоритна фігура із закривавленими руками, яка не має ні найменшої схожості з непоказним чоловічком у казанку (Переклад наш. – Т. О.).

Іноді персоналізація часової ознаки вказує, що мовець має на увазі не якусь певну епоху, а щось старе, що давно вийшло з ужитку. Це експлікується у перекладі: You're not going to be jealous and possessive and Victorian, are you? [5, p. 45] / Ти ж не захочеш бути старомодно-ревнивим, виявляти власницькі інстинкти? (Переклад наш. – Т. О.).

Імена історичних осіб і громадських діячів часто функціонують у двох якостях: як власне ім'я і як дескриптор [6, p. 40]. У цьому полягає їх цінність для перекладу, оскільки в перекладі не завжди виявляється можливим зберегти «власність» імені, однак дескриптивність зазвичай зберігається (Elizabethan – середньовічний, Victorian – старомодний).

Персонально-часовий фрейм може активуватися і в українському висловлюванні, однак він поєднується з часовим уточнювальним, що робить висловлювання більш інформативним для українокультурного реципієнта: The Town Hall was a queer mixture of Gothic and Palladian with battlements and turrets and pillars and two stone lions [5, p. 35] / Ратуша видавалася досить химерною сумішшю готики і неокласицизму в дусі Палладію, з зубчастими стінами, башточками, колонами і кам'яними левами (Переклад наш. – Т. О.).

Як англокультурні часові маркери можуть бути невідомі українокультурному реципієнту, так і українокультурні часові маркери виявляються маловідомими представнику англійської культури. Культуральні неточності в творах англомовних авторів при перекладі українською мовою культурально адаптуються, маркери узгоджуються із українською (російською) культурно-історичною нормою: The chauffeur, a Russian Czar of the period of Ivan the Terrible, was a self-appointed guide [6, p. 44-45] / Шофер, справжній російський боярин часів Івана Грозного, добровільно взяв на себе обов'язки гіда [3, с. 17].

Припустимо, що Ф. С. Фіцджеральд, з твору якого взято приклад, не зовсім уявляв, хто такий був Іван Грозний і яка була соціальна ієрархія середньовічної Русі. Перекладач

виправляє допущену письменником некоректність, розставляючи культурні маркери «боярин», «Іван Грозний» на свої місця.

На підставі наведеного вище англомовного висловлювання можна припустити, що при його написанні Ф. С. Фіцджеральд перебував під впливом стереотипів своєї культури, в якій монарх носить назву king або queen («король», «королева»). У російській культурі найвищим титулом є «цар», «цариця», порівн.: 'Hello, queen of my heart, 'I said, taking a cup of tea' [5, p. 72] / «Привіт вам, царице мого серця», – сказав я, беручи собі чашку чаю (Переклад наш. – Т. О.).

Усвідомлюючи, що czar – це щось дуже російське і високе, Ф. С. Фіцджеральд, можливо, припускав, що це щось наближене до монарха, але не сам монарх, тобто в його розумінні, czar на ієрархічній драбині знаходиться нижче, ніж king. Коригування подібних культуральних невідповідностей знаходиться повністю у владі перекладача.

Крім того, наведений англійський приклад цікавий в тому значенні, що в ньому використовується ім'я Івана Грозного в перекладі англійською мовою Ivan the Terrible. Імена зазвичай зберігаються в транскрипції мови тієї культури, до якої ці імена належать. Це робиться для того, щоб уникнути непорозуміння у міжмовній комунікації. Однак деякі з них все ж перекладаються, передусім для забезпечення розуміння їх реципієнтом [6, p. 41], тим більше, коли йдеться про переклад додатків, як у випадку з Іваном Грозним – Ivan the Terrible.

ВИСНОВКИ

Загалом проблема, як особа використовується для вказівки часу, або проблема персоналізації часових ознак, є дуже цікавою і складною. Переважання одних персонально-часових асоціацій над іншими, розвиток цих асоціацій пов'язані з екстралінгвістичними умовами. При цьому велике значення має інтелектуальний рівень як автора тексту, що використовує імена як маркери епохи, так і особистості перекладача. Це питання залишається актуальним і потребує подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуревич А. Я. Представления о времени в средневековой Европе / А. Я. Гуревич // История и психология. – М.: Наука, 1971. – С. 159–198.
2. Комиссаров В.Н. Теория перевода: Лингвистические аспекты / В. Н. Комиссаров. – М.: Высшая школа, 1990. – 253 с.
3. Komissarov V. N. Language and Culture in Translation: Competitors or Collaborators? / V. N. Komissarov // Traduction, Terminologie, Redaction: Languages and Cultures In Translation Theories: Studies In the Text and Its Transformations. – Montreal: Univ. of Concordia, 1991. – Vol. 4. – No. 1. – P. 33–47.
4. Nida E. Toward a Science of Translating / E. Nida. – Leiden: Brill, 1964.
5. Nida E. A. Linguistics and Ethnology in Translation Problems / E. Nida // Word. – 1975. – No. 1. – P. 194–208.
6. Papegaaij B. Text Coherence in Translation / B. Papegaaij, K. Schubert. – Dordrecht–1. Providence: Foris Publications, 1988. – 211 p.
7. Webster's School Dictionary. – Springfield (Mass.): Merriam–Webster Inc. Publishers, 1986. – 1167 p.
2. Матеріали дослідження:
 1. Моем С. Місяць і мідяки. На жалі бритви: [роман] / С. Моем; [пер. О. Мокровольського, О. Жомніра]. – К.: Дніпро, 1989. – 574 с.
 2. Пюзо М. Хрещений батько: [роман] / М. Пюзо; [пер. В. Батюк та О. Овсяк]. – К.: Рад. письменник, 1991. – 447 с.
 3. Фіцджеральд Ф. С. Ніч лагідна: [роман] / Ф. С. Фіцджеральд; [пер. М. Пінчевського]. – К.: Дніпро, 1975. – 335 с.
 4. Шоу Б. Багач, бідняк: [роман] / І. Шоу; [пер. В. Верховеня]. – Харків: Фолио, 2007. – 638 с.
 5. Braine J. Room at the Top: [novel] / J. Braine. – М.: Foreign Languages Publishing House, 1961. – 272 p.

6. Fitzgerald F. S. Tender is the Night: [novel] / F. S. Fitzgerald. – M.: Raduga Publishers, 1983. – 400 p.
7. Puzo M. The Godfather: [novel] / M. Puzo. – London-Sydney: Pan Books Ltd., 1974. – 448 p.
8. Maugham W.S. The Moon and Sixpence: [novel] / W. S. Maugham. – M.: Progress Publishers, 1969. – 240 p.
9. Shaw B. Rich Man, Poor Man. – Seven oaks, Kent: New English Library, 1985. – 767 p.